

## *Part döwletini guranlaryň biziň ata-babalarymyz bolandygynyň ýene bir subutnamasy*

Nusaýdan tapylan küýze döwükleriniň ýüzünäki ýazuwlaryň teksti tanymal alymlaryň çeken 53 ýyllyk zähmetleriniň netijesinde 2001-nji ýylda Londonda çap edilipdir. Hakykatda bu gymmatli eser, Aşgabadyň Ylymlar Akedemiýasynyň kitaphanasynda saklanýan nusganyň has dolurak görnüşi bolmaly. Biz güýgümüzüň çatdygyça bu eseriň transkripsiyasyny, transliterasiýasyny hem-de terjimesini gözden geçirenimizden soňky düşüňjelerimizi makala görnüşinde köpçüligе hödürlemegi dogry tapdyk. Bu makala „Part (Parfiýa) Döwletini Guran Ata-babalarymyz“ atly kitabymyzyň zyzdyr.

### **1- Tekstleriň düşündiriş bölüminiň gysgarak terjimesi:**

„1948-nji ýyldan başlap Günorta Türkmenistan Ekspeditsiýasy prof. M. E. Massonyň ýolbaşçylygynda gazuw işlerini Nusaýda geçirip başladylar. Netijede köp sanly ýüzi ýazuwly küýze gaplaryň böleklerine gabat geldiler. Ýazuw küyzeleriň ýüzüne gara siýa bilen ýazylypdyr. Şol wagtlar arheologlar bu ýazuwlaryň Aramy ýazuwларыna gabat gelýändigini öňe sürdiler. Soňraky barlaglar ony „Part ýazuwy“ diýip atlandyrmaga mümkinçilik döretdi...

Nusaýyň şol döwürdäki (b. e. ö. birinji ýüzýyl) ady „mtrdtkrt“ (Mihirdatkrit) bolupdyr\*<sup>1</sup>.

M. E. Masson bu ýazuwlaryň kopiýasyny öňki Şuwrewiniň birnäçe gündogary öwrenijilerine iberdi, emma olardan diňe M. M. Diakonow bu ýazuwyň syrny açmak işine girişdi... Ol birnäçe alamatlaryň syrny açyp okamagy başardy. Tekstdе belli bir Eýran diline degişli söz tapmady. Ol öz semitist dogany I. M. Diakonowy bu işe goşulmaga çagyrdy we soňrak bolsa, tekstdäki birnäçe sözleriň formasy we daş görnüşi Aramy diliň sözlerine gabat gelýändigini dogrusyndaky düşüňjani esaslandyrdy: (ZNH ;bu; , HN'LT ;ödemek; , ŞNT ;ýyl; , QRY ;çagyrdy; , KRM' ;sirke; , HYTY ;getirdi; we 'L, MN, B ýaly predloglar). Şol bir wagtyň özünde-de ol, Aramy gözgaraýyşdan, köp ýerlerde bu ýazuwyň elipbiýi düzgün-kadadan çykýandygyny, kä sözleriň Eýran diline degişlidigini, şonuň ýaly hem tekstiň Eýran wariýantynda ýazylan bolmak ahtimany-da göz önünde tutmalydygyny belläp geçýär. Soň Eýran diliniň linguisti (dilçisi) V. A. Livshit hem bu ýedi sany küýze bölegindäki ýazuwyň syrny açmak üçin, üçünji agza hökmünde topara alyndy. Ol, bu ýazuwyň sintaktis jähätini, has anygy fnotika aýratynlyklaryny göz önünde tutmak bilen, onuň iň dogry ady „Part ýazuwydyr“ diýen karara geldi.

Bu ýazuwyň ilkinji we iň ähmiýetli transliterasiýasy (ýazuwyň elipbiýini kesgitläp başga bir ýazuwyň harplary bilen garşylaşdyryp görkezmek) we düşündirişlerini, bu küýze bölekleriň kopileri bilen birlikde 1951-nji ýylda çapdan çykaryldy. Bu neşir, ýazuwyň haýsy dile degişlidigi hakynda örän uzak hem gazaply jedellere ýol açdy (Partçamy ýa Aramyçamy?).

Bu öwreniji toparyň agzalary wagtlaýynça özleriniň resmi işlerini goýup, bar ünslerini elýeterde bolan şol küýze böleklerine gönükdirdiler. Emma 1951-nji ýyldan

<sup>1</sup> \*: „MTRDTKRT“ goşma sözünüň birinji sözi „MTRDT“ Türkmenlerde iň ýörgünli at hökmünde saklanyp gelen „Myrat“ sözünüň gadymy görnüşi bolmagy gaty ehtimal. Sebäbi Alymlaryň „Mitirdat“ şeklinde okan sözi Ärsaklaryň Aşgabatda tahta oturan ilkinji şasynyň adydyr. Hut şonuň üçin hem Türkmenlerde saklanyp galmagy-da örän tebigy hadysadyr. Bu adyň ikinji bölümi KRT bolsa „Kert“ bolmaly, sebäbi Nusaý dagyň etegindäki kertde ýerleşýär. Netijede bu ady häzirki zaman Türkmen diline uýgunlykda „Myratkert“ ýazylsa has dogry hem-de taryhy hakykata uýgun bolar diýip düşüňjären. Görşümüz ýaly alymlar hem öz garaýyşларыna we ene dilleriniň aýratynlyklaryna uýgunlykda bu söze (we beýleki sözlere-de) dürli Çekimli harplar artdyrmak hem-de çekimsiz harplary üýtgetmek arkaly dürli görnüşlerde ýazýarlar. B. Gereý

başlap Köne Nusaýdan tapylan köp sanly Part ýazuwly küýze bölekleri getirildi. Awtorlar M. E. Massonyň ekspeditsiýalaryndan toplanan bölekleriň okalmagy hem neşir edilmegi baradaky geňeşlere gatnaşmagy özlerine wezipe edindiler. 1951-nji ýyl töweregi, ýazuw ýadygärlikleriň sany 150den geçipdi...

Hem 1948 de tapylan hem-de 1951-nji ýylda Köne Nusaýda geçirilen gazuw-agtaryş işlerinde çakyr ammaryndan tapylan küýze bölekleriň iki toparynda-da seneler Ärsaklaryň ýyl hasaby esasynda ýazylypdyr, olar b. e. ö. birinji ýüzüýla degişlidir. Ärsaklar hasaby b. e. ö, 247-njy ýyldan başlaýar. Meselem b. e. ö. ýüzünji ýyl, Ärsaklar hasaby bilen 147-nji ýyl bolýar...

M. M. Diakonowyň bimahal aradan çykmagyndan soň, bu ýadygärlikleriň (Küýze bölekleriniň) düzgün-tertibe salyp neşire taýynlamak işleri I. M. Diakonow bilen V. A. Livshits dowam etdirdiler. Köne Nusaýdan tapylan ýazuwly küýze bölekleri Leningrada getirilip gadymy miraslar jaýynyň gündogar bölümüne ýerleşdirildi.

Nusaý tapyndylary belli düzgün-tertip bilen arhiwe ýerleşdirilmeden, gelşi ýaly jaýyň ikinji gatynda goýuldy. Bu dokumentler aslynda diňe, doly düzgün-tertibe girmedik edaranyň ammaryndan (Madustan) çykan bozuk sahypalardan ybaratdy. Olaryň aglaba köpüsiniň mazmunyndan çykýan netije-de edil şonuň ýalydy, ýagny olar bar bolan çakyr hem sirke humlarynyň dokumenti hem-de şol harytlaryň ammara gowşandygyny ýönekeýje hasaba alynmakda ulanylan dokumentlerden ybaratdy. Bu harytlar belli obalardan, üzüm meýdanlaryndan hem-de belli şahslaryň tarapyndan iberilip, olaryň atlaryna hasaba alynypdyr. Nusaý tekstleriniň ýüzde togsan götüriminde (%90) gaýtalanýan ap-açyk formul, alymlaryň ylaýta-da Vinikowyň 1954-nji ýylda açkylamasyna görä şu aşakdakydan ybaratdy: BHWT' ZNH (ýa BHWMT H ZNH) ,in this jar, ýagny ;Bu humda; ...

Tekstlerde belli bir hat formasynda iň köp gaýtalanýan mesele: ;bu humda köne çakyr;; ;bu humda täze çakyr;; ;bu humda sirke; ýaly sözlemlerden ybaratdyr. Beýleki bir topar bölekler bolsa, örän ýönekeýje görnüşde hasaba alyş (registrasýa) dokumentler topy bolup, olarda dowamly: gelip gowuşýan çakyr ýa sirke humlary, olaryň gowuşan taryhy, küýzelerdäki çakyr ýa sirkeleriň uly humlara guýulmagy we humlaryň ammara ýerleşdirilmegi hakynda söz edilýär...

Biz 1960-njy ýylda, 1951-55-nji ýyllar aralygynda Köne Nusaýdan tapylan dokumentleriň inskripsiýasy (mazmuny) esasynda iki eser (DN; DL 1960) çapdan çykardyk. Gynansak-da tehniki ýagdaýyň ýaramazlygy zerarly şol çapda diňe az sanly fotograf hem-de el kopysyny ýerleşdirmeklik mümkin boldy. Bu işleriň neşir edilmesi, Nusaý tekstleriniň idli hakyndaky ylmy çekişmeleri giňden herekete geçirdi...

Köne Nusaýdan 1956 ylaýta-da 1952-61 aralygynda toplanan düýze böleklerini, az soňra Leningrada getirilmegi bilen takstleriň sany 2,746a baryp ýetdi, aýratyn hem 1959-61-nji ýyllarda tapylanlar has üns çekijidi...

Nusaýdan getirilen ýazuwly küýze bölekleriniň barysy toplanyp taýyn bolandan soň täze nomurlar bilen olar barada; taryhy, listedäki ýeri we tipi, hem-de inskripsiýalaryň mazmuny esasynda düşündirişler berildi. Şeýle nomurlandyrmak usuly hemme ýerde; dokumentleriň ýerleri we jiltleriň tekstleri hakynda-da ulanyldy, köne nomurlar bolsa goşa ýaýyň içinde berildi. 1974 den öň neşir edilen dokumentler, tekstiň içinde uly ýyldyz (\*) belgisi bilen alamatlandyryldy...

Biz öz neşrimiziň sahypalarynda (platalarda) Köne Nusaýa degişli takmynan 1,500 tekstiň fotografyny (doly ýa bölekleýin) ýerleşdirdik. Bu fotoagraflar, häzirki sany 2,751e ýeten tekstleriň arasyndan saýlanyp alyndy, alty sany hum-da täze nusaýdan bar...

Okyjylarymyz tekstleriň mazmuny bilen tanyş bolan wagtlary, fotoagraflarda garşylaşdyrar ýaly hiç hili yzy bolmadyk kä bir harplara gabat gelenlerinde örän geň galarlar. bu meseläni şeýle düşündirilýär: Takmynan 3,000 teksti okandan soň göz

türkünleşip, fotografyň suratlandyryp bilmeýän käbir alamatlaryň yzyny saýgarmak ukybyna eýe bolýar...

Her tekstde iki aýry san bar: birinji san tekstiň jiltlerdäki tertibini aňladýar, ikinji san bolsa işlenen dokumentleriň öňki sany bolup, olar küýze bölekleriniň Leningrada getirilende hasaba alynan sanlardyr. Diňe birinji sanlar ýagny tekst nomurlary kitabyň sahypalaryndaky fotogrflaryň ýanynda görünýär, emma öňki işlenen nomurlar-da (ýaý içinde) sahypalaryň listesinde berilýär.<sup>2</sup>

## 2- Düşündirişden çykýan netije:

a: Bu ýazuw Arami elipbiýinden alynypdyr. Onuň transkripsiýasyny alymlaryň resmileşdiren we kitaplardyr internet saýtlaryndaky Part elipbiýi bilen derňelende kä harplarynda tapawut bar. Belki-de Partlar ony, şu günki arap we latyn elipbilerini ulanyşymyz ýaly öz dilleriniň aýratynlyklaryna uýgunlykda üýtgetmeler girizip alandyrlar. Emma biz aşakda sözleriň asyl ýazylyşyny görkezeneimizde, ýazuwa geçirmek mümkinçiligimiziň çäginde Internet saýtlaryndaky resmi elipbiýi peýdalanmaly bolýarys. Aslynda bu resmileşdirilen elipbi, Nusaý ýazuwyndan takmynan 400 ýyl soň ýagny Sasanidleriň döwründe Eýranyň günortasyndaky Pars welaýetinde ýazylan ýazuwlardan alynypdyr. Bu ýazuwlar Nusaý elipbiýinden ol ýerde ýaşan halklaryň dillerine uýgunlykda birneme üýtgedilip alynan bolmaly.

b- Bu ýazuwyň diliniň Eýran dillerine-de, Arami diline-de degişli däldigini alymlar aç-açan kesgitleýärler. Netijede öňa diňe „Part dili“ at berilmegini tassyklaýarlar, emma şol Part diliniň bu günki dilleriň haýsysyna degişlidigi hakynda welin hiç hili pikir ýöretmeýärler.

c- Bu tekstler belli bir siýasy, dini weýa edebi tekst bolman eýsem diňe dürli obalardan we üzümliklerden şerap ýa sirke görnüşinde gelip gowuşýan salgytlaryň hasaba alyş fakturalaryndan ybaratdyr. Netijede, ýokarda görşümüz ýaly bu tekstiň başdan aýagy birsyhly gaýtalanýan sanlyja sözlemeden ybaratdyr. Bu ýagdaý ýazuwyň dilini kesgitlemegi has hem kynlaşdyrýar.

d- Alymlar tekstde zygyderli gabat gelýän ynsan we ýer-ýurt atlary hem-de kä sözlriň yzlaryndaky goşulmalara düşüniş bilmeýändiklerini we olar hakda belli bir zat aýdyp bolmaýanlygyny aç-açan ykrar edýärler.

## 3- Bu uly iş hakda biziň düşüňjämiz:

Gözbaşyny münýylyklaradn alyp gaýdýan milletimiziň hemişelik ýuwrdy güneşli Türkmenistanymyzyň gadymy we şu günki paýtagty Aşgabady alkymlap oturan Nusaýdan tapylan ýazuw ýadygärlikleriň syryny açyp okamak ugrunda çekilen 53 ýylyk (1948-2001) zähmeti gözden geçirenimizde, bir ýandan gaty begenýäris hem-de bu ugurda gije-gündiz zähmet çeken; Masson, Diakonoflar we Liwşit ýaly alymlara hem-de bu alymlara mümkinçilik döreden döwletlere tüýs ýürekden minnetdarlyk bildirmegi öz milli borjumuz hasap edýäris.

Emma ýene bir ýandan bolsa gynanýarys. Sebäbi ýokarda ady geçen beýik alymlar bu ylmy işe başlanlaryndan, soňky asyrlarda höküm süren siýasy şertlerden gelip çykan milletçilik ideologiýalaryň täsiri olaryň has dogry we doly netije çykarmaklaryna päsgel beripdir, hatda böwet bolupdyr. Ýagny belli bir siýasy maksatlar bilen kä halklaryň taryhyny, medeniýetini we milli barlygyny kemsidip inkär edip, beýleki kä bir halklara bolsa ýasama taryh we medeniýetler toslamak arkaly olaryň arasynda agzyalalyk döredildi. Bu ýagdaý bolsa ähli ylmy merkezleri hem, beýik alymlary hem täsir astyna

---

<sup>2</sup> Parthian Economic Documents from Nisa, Txs I-V, By I. M. Diakonoff and V. A. Livshits Edited bay D. N. MacKenzie, A. N. Baden and N. Sims-Williams. LONDON-1977-2001, s. 1-3

alyp uly ýalňyşlyklara ýol açdy. Bu hakykaty hatda ýokarda ady geçen M. E. Masson hem aralarynda bolan birnäçe öňki Şurewi (Sowet) alymlary, birwagtlar ykrar edip, ol hakda şeýle ýazypdylar:

„Türkmenleriň hem olaryň ata-babalarynyň taryhyna Rus we Günbatar Ýewropa burjuwaz taryhçylarynyň ençeme eserleri bagyşlanypdyr. Şol eserlerde ençeme gyzykly we gymmatly maglumatlar bar, emma ol eserler özlerine örän ägälik bilen we tankydy suratda çemeleşmegini talap edýär. Burjuwaz awtorlaryň köplenjisi Orta Aziýa halklarynyň taryhyny höküm süren dinastiýalaryň, tükeniksiz uruşlarynyň we çozup girmeleriň taryhyna syrykdyrmaga meýilli bolup, zähmetkeşler köpçüliginiň durmuşy we işi bilen az gyzyklanypdyrlar. Gündogar halklaryna, aýratyn hem Türki dilli halklara äsgermesizlik bilen garap, şol taryhçylar Türkmenleriň we olaryň ata-babalarynyň Medeni hem hojalyk taýdan gazanan üstünliklerini kemsidipdirler“.<sup>3</sup> Gynansak-da bu ýagdaý heniz hem dowam edip gelýär.

Hut şeýle şertlerde Nusaý ýazuwlarynyň syryny çözmäge girişilende, bu ýuwrdyň hakyky, taryhy we kanuny eýesi bolan Türkmen ulusynyň taryhyna, medeniýetine we onuň örän gadymy hem baý diline göz ýumup, Onsoň ol ýazuwy başga ýuwrtlarda ýaşan we ýaşaýan keseki halklaryň dili we medeniýeti bilen derňäp, her deip-hesip edip şol dillere uýdurjak bolup jan çekýärler!. İň soňunda-da bu keseki dillere uýduryp bilmän: - biz bu ýazuwlaryň diliniň grammatikasyna, elipbiýindäki kä seslerine, ynsan we ýer-ýuwrt atlaryna doly düşüniş bilemizok we olar hakda belli bir zat aýdyp biljek däl – diýen netijä gelýärler. Sebäbi, edil Türkmen dilindäki ;q; (ýogyn ;k;) bilen ;k; (inçe k), ;z; (th) bilen ;z; ýaly sesleriň aýratynlyklaryna, göz önünde tutýan dilleriniň ses kadalary bilen düşünmek mümkin bolmandyr. Ýene-de, sözleriň zyndaky düşüm (eýelik, çykyş ...) goşulmalaryna düşüniş bilmeýärler, çünki olaryň derňeýän Hindi-Ýewropa dillerinde bu düşümler goşulmalar bilen däl-de eýsem aýry-aýry predloglar bilen beýan edilýär. Şonuň ýaly-da Kaka, Artyk, Madaw, Bähärden ýaly ynsan we ýer-ýuwrt atlaryny tanap bilmeýärler...

Şu hakykatlary göz önünde tutmak bilen, garaşsyz Türkmenistanyň alymlary bu edilen işleri gaýtadan seredip olary bu ideologik güýäniň elinden halas etmek arkaly, öz gadymy ata-babalarynyň we ene-mamalarynyň geplän dilidigini orta çykarmalydyrlar diýip düşünýärin hem-de güýjümiň çatdygyça bu ugurda kiçijik ädim ätmegi öz milli borjum hasap edýärin. Munuň üçin ýokarda ady geçen hormatly alymlaryň işlerinden peýdalanyp, olary gaýta-gaýta gözden geçirmek arkaly häzirki Türkmen dilimiziň yzlaryny tapmaga çalyşýaryn.

Ýokarda-da belläp geçişimiz ýaly bu tekst diňe brinäçe sözlemiň gaýtalanýan fakturalardan ybarat bolany üçin, esasan onuň sözlük bölümüni ele alýarys.

#### **4- Nusaý Ýazuwynyň yzy Türkmenistanda we Türkmen dilinde:**

**Sözlügiň girişi:**

„Bu sözlük şu güne çenli neşir edilen sözleriň ählisini, şol sanda iň azyndan iki harpy bozulman galan üzlem-saplam sözleri-de öz içine alýar. Birinji harpy bozulyp ýiten sözleriň listesi-de sözlügiň soňunda berilýär.

Dokamentiň tertip sany, goşa nokat bilen setir sanlaryndan aýrylmak arkaly belli bolýar. Eger-de dokument ýeke setirden ybarat bolsa, diňe dokument sany berilýär (setir sany ýok). Birinji harpy doly bozulan tekstler;  $x+1$ ,  $x+2$  şeklinde görkezilýär, sözlükde bolsa 1, 2, ... şeklinde sadalaşdyrylýar. Şonuň ýaly-da sözlükde setirleri ýyldyzjyklar artdyrmak arkaly alamatlandyrmak hem galdyrylýar. Bozulup gysgalan (*abbreviation*) sözler, setir hem dokument sanlary bilen

---

<sup>3</sup> Türkmenistanyň (TSSR) taryhy, TOM 1, Aşgabat-1959, S. 10

birlikde `previous`tekst (bir bölegi bozulan, ýuwulan, w.ş.m.) görnüşinde berilýär. Şeýle tekstler getirilende, köplenç ýagdaýda sahypanyň eteginde berilýär.

Goşa ýaý içinde berilýän kese çyzykly sanlar, belli bölegi bozulan sözleri, goşa kuwadrat içinde berilen sanlar bolsa, durşuna gaýtadan işlenen sözleri görkezýär. Sorag belgisi, okalan ýa-da gaýtadan işlenen sözleriň heniz jedelli we doly çözümedigini aňladýar. Mysal üçin: 1502:3, (8,10?); 1511:11; 1513:(6), [8]; ... Eger-de soz diňe bir gezek gabat gelen bolsa, bozulan söz goşa ýaýyň içinde, gaýtadan işlenen söz goşa kuwadrat içinde, setir sany bolsa daşy gurşalmadan berilýär. Mysal üçin: ( `) [t]r(w)d(t?) Ātardat (?) PN – 721:7.

Bozulyp gysgalan PN belgisi adam adyny aňladýar. Köp gaýtalanýan we bozulan söz *passim* (hemme ýerde) diýen söz bilen bellenýär. Adatdan daşary ýagdaýda `L, MN, ZY arkaly sözleriň esasy formasyny hem ulanylşyny, LYD bilen bolsa doly sitadasy berilen sözleri görkezilýär.

Birden köp gaýtalanýan sözlere ähmiýetli giriş, olaryň esasy gaýtalanýan şekli bilen başlanýar, tassyklanan wariýantlarynyň doly listesi we olaryň ulanylyşy bilen dowam edýär. Aç-açan bir ýalňyşlyk bolmadyk ýagdaýda, ähli sözleriň doly sitadasy berilýär. Ýekelik formasy –y bilen (köplenç ýagdaýda MN we B predloglary bilen, emma erkin ulanylýar) we köplük formasy -n harplaryny gerekli ýerlerde, bu harplaryň bolmadyk şekillerinde ýerleşdirilýär, mysal üçin: *prptykn*, *prptykn Friyapātikān* (*Friyapātādan*, *Friyapātian*,) bir ýurduň ady; *prptykn* – 862:(2); ...; ~y – 991:3 (*prptykny*); 992:3 (*prptykny*); 1046:(1); ...; *prptykn* – 860:1; ...; ~y – 915:(2); ... -y, -y şekilleri bilen *mdwbr* sözünde (ýene-de erkin) *HYTY* düzüminde ulanylýar, *mdwbr/mdwbry/mdwbry*, *mdwbr* sözünüň yzyna ýerleşdirilýär: *mdwbr mad(u)bar* ,çakyr fakturasy, - *passim* (hemme ýerde) ...; ~y – 153:4; ... ~y`- 164:(7); w.S.m. Aramy diliniň köplük we çalyşma goşulmalarynyň dürli görnüşleri-de şol şekilde gabat gelýär, mysal üçin: KRM`raz ,üzüm depesi, üzümliğin ady(üzüm depelerde ekilipdir, B. G.) – *passim*-hemme ýerde (düşnüksiz ýalňyş: *KRMY* – 2312:2); *köplük KRMN* – 1632:2; 2579 *pr.:(2?)*; 3. şahs birlik *KRMYH* ,onuň çakyr depesi (ammary), - 2622:2; 2625:(6).

Şeýle düzgün bilen harplaryň transliterasýasy<sup>4</sup> üçin 1972 (ýylyň karary?) esasynda şeýle kabul edildi: ` ‘ b d g h k l m n p q r s š t w y z.<sup>5</sup>

Transliterasýadan soň berilýän transkripsiýa<sup>6</sup> meniň bu işimde şertli ýagdaýlary göz önünde tutup teklipl edilýär. Munuň sebäbi, Part diliniň sesleriniň deň agramly we dogry belgilerini tapmagyň, b.e.ö. birinji ýüzýylynda geplenen Part diliniň ses düzgünlerini gaýtadan dikeltmegiň kynçylyklary, şonuň ýaly-da adam we ýer-ýurt atlarynyň gümrük we şüpheli bolmagydyr. Ynamly ýagdaýlarda-da nähili edip aýry-aýry belgiler üçin Partça garşylygyny göz önünde getirmeli? biziň pikrimizçe, zygiderli gaýtalanýan ynsan we ýer-ýurt atlarynyň etimologiýasy hakynda ynam bilen birzat aýtmak mümkin däl, şonuň üçin olaryň diňe transliterasýasy berilýär.

Terjime, sözleriň manysyny açyklamaga ýa-da diňe dokumentdäki sözleriň bir-biri bilen gatnaşygyny subut etmäge çalyşýars.<sup>7</sup>

Ýazuwly küňzeleriň ählisinde diýen ýaly gaýtalanýan sözlemleriň başynda aşakdaky sözlem gaýtalanýar:

„B HWT’ ZNH MN KRM’ WZ(bry)“

Bu sözlemi alymlar, belki-de Arami dilini göz önünde tutmak bilen: „Bu humda bir uzbary üzümlikden (üzüm ekinliginden)“ diýip many edipdirler. Biz ony Türkmen dilini

<sup>4</sup> Transliteration: belli bir ýazuwyň harplaryny başga bir ýazuwyň elipbiýiniň alamatlary bilen görkezmek.

<sup>5</sup> „Ş“ harpy üçin, neşir edilen dokumentlerde belli bir belgi tapylmady.

<sup>6</sup> Transcription: belli bir ýazuwyň fonotikasyny (seslerini) başga bir diliň ýazuwy (elipbiýi) arkaly görkezmek.

<sup>7</sup> : Parthian Economic Documents from Nisa, Txs I-V, GLOSSARY, By I. M. Diakonoff and V. A. Livshits Edited by D. N. MacKenzie, A. N. Baden and N. Sims-Williams. LONDON-1977-2001, s. 184

göz önünde tutmak hem-de iki harp artdyrmak bilen, aşakdaky ýaly ýazyp many çykarmagy teklip edýäris:

„*Bu Hu(m)da sany müň, (e)kerem uz bary*“ weýa:

„*Bu Humda sany müň, ekinlik uz bary*“ weýa bu günki türkmençä uýgunlaşdyryp:

*Bu Humda müň sany... bary uz (oňat) ekinlikden (üzüm ekininden).*

Alymlar Belli bir gadymy tekstdäki ýazuwdan şol tekste ýakyn bolan haäzirki dilleriň kömegi bilen belli many çykarmak üçin erkinräk okap käbir harplary ýaý içinde artdyrmak ýaly üýtgetmeleri girizmegi dogry hasap edýärler. Meselem, Arami Part ýazuwynda häzirki Arap eilpbiýinde bolşy ýaly çekimli sesleriň hemmesi ulanylman diňe az ýerlerde „a“ , „i“; „w“ çekimlileri ulanylypdyr ýa-da olary alymlar gerekli hasap eden ýerlerinde özlari artdyrypdyrlar. Şonuň ýaly hem bir alamat näçe ses üçin ulanylypdyr, meselem: w=o=u=ü, i=y=ý. Bu ýagdaý käbir çekimsizler üçin hem şeýle meselem: t=d, k=g. Yokardaky şertleri göz önünde tutmak bilen, şu günki Türkmen diline gabat gelýän sözleriň listesini olaryň gadymy yazuwy bilen bilelikde berýäris.

1. ۱ ۲ ۳ ۴

- 1- 'g (wz?) *Agoz*: Adam ady (s. 184)  
Bu sözüň, nesilbaşymyz „Oguz“uň ady bilen deňdigi ap-açyk görünip duwr.

2. ۱ ۲ ۳ ۴ ۵

- 2- 'wzbry>uzbary: Salgyt üçin hil kesgidi (s. 184), (s. 187)  
Ýokarda-da görşümüz ýaly, bu goşma sözüň iki sany „uz“ we „bary“ sada sözlerden düzüldiği hiç hili ýorum talap etmeden belli bolup dur, ýagny „hemmesi uz, hemmesi oňat“. Uzbary tekstiň köp ýerinde belli bir üzümligiň ady hökmünde-de geçýär. Belki-de ol ýerde „bary(miwesi) uz“ (oňat miweli) manysynda ulanylandyr.

3. ۱ ۲ ۳ ۴

- 3- '(mpd), *Ampad*: Adam ady (s. 185)  
Bu söz Türkmenlerde ulanylýan „Ammat“ adyna gabat gelýär.

4. ۱ ۲ ۳ ۴

- 4- 'mpy, *hmpy*: Oba ady (s. 185)  
Bu sözi „Hampy“ şeklinde-de yazyp bilýäris we Türkmenähradaky köne türkmen obasy „Ýampy“nyň ady bilen gabat gelýär. Ýagny bu oba şol gadymy Part obasynyň adynyň üýgänräk gönüşini saklap oturan bolmaly.

5. ۱ ۲ ۳ ۴

- 5- 'ntk, *Andak*: Adam ady (s. 185)  
Bu söz Türkmenlerde giňden ulanylýan „Annak“ bilen gabat gelýär. Sebäbi „d“ sesiniň, önündäki „n“ sesine öwrülmegi biziň dilimizde adaty ýagdaýdyr.

6. ۱ ۲ ۳ ۴

- 6- '(n?) *Kşşy*: Üzümlük depäň ady (s. 185)  
Bu sözi „ö“ çekimli ses artdyrmak bilen „Köşşi“ we „Köşi“ görnüşlerinde ýazmak hem mümkin. Köşi, Nusaýa ýakyn gadymy obanyň ady we ýerleşen ýeriniň günortasy bolsa üzümlük depe bolan bolmaly. Köşşi görnüşi bolsa gadymy türkmen atlardan, ylaýta-da gadymy Dahlaryň bärsidigi nygtalýan Daz taýpasynda

7. لا تا ز ج

7- 'pdn, Appadan, Apadan: Köşk (s. 185)

Part elipbiýinde „p“ bilen „b“ sesleri bir harp bilen ( پ =p,b) görkezilýändigini göz önünde tutmak bilen bu sözi „Abbadan“ ýa „Abadan“ görnüşünde hem ýazmak mümkin. Bu goşma sözüň kökünde „Ab“ sözi bar. Bu söz Sumer dilinde „Ab“, „Orhun“ ýazuwlarynda „Äb“ häzirki türkçede „Ew“ , Türkmen dilinde bolsa „Öý“ şekillerde we deň manyda bar. (ser. B. Gerey, 5000 ýyllyk Sumer-Türkmen baglary, Istanbul-2004, sözlük bölümi). Abadan sözi-de şol gadymy „Ab' Äb“ sözünden gelip-çykanlygy görünüp dur.

8. لا تا ز ج

8- 'pdnk:Köşgiň, Köşkden (s. 185)

Apadan sözüniň zyndaky „k“ ýa „ik“ eýelik goşulmasy, türkmen dilindäki „iň, yň“ bilen gabat gelmegi örän gyzykly hem manylydyr. Bu bolsa Part diliniň Türkmen diliniň gadymy şekli bolandygyna ygtybarly bir delildir.

9. لا تا ز ج

9- 'rgkn, Argakan: Oba ady (s. 185)

Bu goşma sözüň iki sany „Aryg“ (Aryk) we „akan“ sada sözlerden ýüze çykandygy aýk duýulyp duwr.

10. لا تا ز ج

10- 'rtwk, Artok: Şäher ady (s. 186)

Bu sözüň Türkmenistandaky häzirki „Artyk“ şäherçesiniň adynda saklanyp galandygy ap-aýkdyr. Sebäbi Part elipbiýinde „o“, „u“, „y“ sesleri diňe bir harp ( و ) bilen görkezilýär. Netijede bu sözi „Artyk“ şeklinde ýazmak-da dogrudyr. Bu sözüň hem Part dilinde bolmagy örän manylydyr sebäbi ol diňe bir ýurt ady bolman eýsem belli manysy-da bar.

11. لا تا ز ج

11- 'tryn? Ataren(?): Adam ady (s. 187)

Bu adyň asly „Ataran“ ýa-da „Ata“ we „Eren“ sözlerinden gelip çykan bolmagy gaty ähtimal. Herhalda onda „Ata“ sözüniň barlygy bellidir.

12. لا تا ز ج

12- 'tykn, Atikan (?): ýurt ady

Bu ýurt ady „Atykän“ , „Atygan“ ýaly görnüşlerde-de ýazmak mümkin. Her halda onda „at“ sözi barlygy duýulýar. Ýene bir ýandan, gadymy Orhun ýazuwlaryndaky „Ötüken“ ýurt adyny hem ýañsytyar.

13. لا تا ز ج

13- (bht)yk, Bahtyk: Adam ady (s. 188)

Bu söz hem türkmenlerde köp ulanylýan „Bagty“ , „Bagtyhan“ ýaly atlara gabat gelýär.

14. لا تا ز ج

- 14- *b/wrdn, Bardan: Belli bir üzümlügiň ady (s. 189)*  
Bu söziň Parlaryň köp ýaşayan ýurdy „Bäherden“ ligi bellidir diýip düşünýäris.
- ب و ر د ن -15
- 15- *bwhtk, Buxtak: Adam ady (s. 189)*  
Bu söz „Pudak“ we Türkmenähredä köne at hökmünde ulanylýan „Bogda“ ýaly adam atlaryna gabat gelýär, şonuň ýaly-da „Bogdak“ sözüne hem örän meňleş.
- ب و ت ك -16
- 16- *bwzk, Bozak: Adam ady (s. 189)*  
Bu söz Oguzhanyň neslinden bolan „Boz-oklar“yň adyna gabat gelýär. Türkmenlerde „Sary“, „Ak“, „Gök“ ýaly reňkiň atlaryny ynsan ady üçin hem ulanylýandygyny göz önünde tutanymyzda, bu söziň iki sany „boz“ we „ak“ sözden ýüze çykyn bolmagy-da mümkin.
- ب و ك ا ن ز -17
- 17- *d/rhymt, Dahyumit: Adam ady (s. 190)*  
Bu goşma söziň düzüminde iki sany „Dah“ we „Yumit“ ýa „Ýomut“ sözleri ap-açyk görünip dur. Part döwletini guran esasy taýalaryň biri bolan Dahlaryň, häzirki Daz taýpasynyň aňyrsydygy hakda ýokarda söz edipdik. Ýumit ýa Ýomut sözüniň bu ýazuwda gelmegi-de hem gyzykly hem-de kanuna laýykdyr diýip düşünýäris. Taýpa adyny şahs ady hökmünde ulanmak ýa-da taýpalaryň belli bir şahsyň adyndan ýüze çykmagy-da türki halklaryň taryhynda adaty ýagdaýdyr.
- د و ت ل م -18
- 18- *g'wr (gawr), v., gwr: Adam, erkek (s. 190)*  
Bu söz Türkmenistanyň taryhy ýerleri bolan Gäwürgala, Gäwers ýaly atlardaky „Gäwür“digi ap-açyk görünip dur. Gäwürgala belki-de „Gäwürüň galasy“ dimekdir.
- ( گ ) و ر ل ا ن -19
- 19- *q'ylt/qaylw: Agdyk we artyp galan, galan (s. 190)*  
Bu sözi „qalyt“ we „qaluw“ şeklerinde-de ýazmak bolýar, onuň kökünde bolsa „ga:l“ (ga:lmak) sözüniň barlygy duýulyp dur.
- ق و ل ل و ل -20
- 20- *g(r)zyk, Garzyk(?): Adam ady (s. 190)*  
Bu sözi azajyk üýtgedip „Garjyk“ şeklinde ýazanymyzda, Türkmenähredä köne at hökmünde ulanylýan ada doly gabat gelýär. Bu ugurda işleýän alymlar bular ýaly sözlerden belli many çykarmak üçin has erkinräk üýtgetmegi-de dogry hasap edýäris.
- گ و ر ل ل و ر ل -21
- 21- *gwr, g'wr, Gör: Adam ady (s. 191)*  
Part ýazuwynda „k“ we „g“ sesleri bir harp ( گ ) bilen, şonuň ýaly-da „o“, „ö“, „u“ we „ü“ seslerini-de bir harp ( و ) bilen görkezilýändigini göz önünde tutmak bilen bu sözi „Gör“, „Kör“, „Kur“ görnüşlerinde-de ýazyp bilýäris. Bu sözleriň, hem gadymy Sumer dilinde hem-de Türkmen we beýleki Türk dillerinde „güýç“ „güýçli“ „sagdyn“ „gahryman“ ýaly dürli manylary bar. Ähli Türki halklaryň gadymy legendar gahrymany „Görogly“ ýa „Körogly“nyň ady hem şu sözden gelip çykan we



„Gahryman ogly“ diýen manyny aňladan bolmaly. Türkmeniň taryhy şahsyýaty „Keýmir Kör“ we Türkmen taýpasy „Kör“ hem şu sözden gelip çykan bolmagy kanuna laýykdyr. Bu barada „Ahmat Bekmyd“yň „Göroglynyň yzlary“ we „Soltanşa Atanyaz“yň „Şejere“ kitabynda gymmatly maglumatlar bar.

7 2 3 1 2 -22

- 22- *gznbr, gaznbar*: Gazna, genç (s. 191)  
Bu düzme sözde „Gazna“ we „bar“ sada sözleri ap-açyk görünýär.

2 3 4 1 2 N / 2 3 4 1 2 N -23

- 23- *hşytk, xşetak*: Adam ady (s. 192)  
Bu sözi „Heşdek“ şeklinde-de ýazmak mümkin, sebäbi Part ýazuwynda „t“ bilen „d“ sesleri bir harp ( ڤ ) bilen görkezilýär. Eger-de biz - „Bugra“ ady ýaly Heşdek sözüni hem adam ady hökmünde ulanylypdyr- diýsek, öte geçdigimiz bolmasa gerek.

1 2 3 4 N -24

- 24- *h'mn, h'mn, hmn, Haman* (?): Adam ady (s. 193)  
Bu söze örän ýakyn bolan „Aman“ sözi gadymy Sumer dilinde „erkek adam“ manysynda bar, Türkmenlerde-de erkek adam ady hökmünde giňden ulanylýar. Äman sözi arap dilinde-de „parahat“ manysynda bar. Bularyň arasynda baglanşyk bolmak ähtimaly-da göz önünde tutulmalymyka diýýärim.

1 2 3 4 N -25

- 25- *hmpy, Hampi*(?): Oba ady (s. 193)  
Ýokarda-da (3.) belläp geçişimiz ýaly, Türkmensähradaky „Ýampy“ obasy, megerem şol gadymy ady saklap oturan ýurt bolsa gerek.

7 2 3 N -26

- 26- *hwkr, Hukar*: Adam ady (s. 193)  
Bu sözi „Hokar“ görbüşinde-de ýazyp bolýar. Hokar (hokgar) durnalar maşgalasyndan bir guşuň ady. Guşuň adyny ynsan ady üçin ulanmak bolsa ähli halklarda duş gelýar. Eger-de azajyk üýtgetmek bilen „Hunkär“ görnüşinde ýazylsa, onda Görogly eposyndaky „Şah“, „Häkim“ manysynda gelýär. Hukar we Hunkär sözleriň bir sözüň üýtgän görnüşleri bolmagy-da mümkin.

4 2 N -27

- 27- *hw(m?), Hom*: Adam ady (s. 193)  
Bu sözi „Hommy“, „Hommat“ ýaly Türkmen atlarynda görüp bolýar.

1 2 3 4 N -28

- 28- *humy, Humay*: Ynsan ady (s. 193)  
„Humaý“ gadymy köptaňrylyk döwründe Türki halklarda „Ene Taňry“ hem-de bolluk we bereket taňrysynyň ady bolupdyr. Şu gün hem Türkmenlerde hanym ady hökmünde ulanylýar.

2 N 3 2 -29

- 29- *k 'hk, Kahak*: Oba ady (194)

Bu sözi „Kahka“ weýa hut „Kaka“ görnüşinde ýazmak hem bolýar. Bu oba adynyň häzirkiki „Kaka“ şäherçesi bilen bir sözün üýtgeşigiräk görnüşleridigi ap-açyk görünür.

у т к у -30

30- *kmwk, Kamük(?)*: Oba ady (s. 194)

Arami elipbiýinden alynan Part ýazuwynda „k“ we „g“ sesleri bir harp ( 𐎧 ) bilen görkezilýändigini, şonuň ýaly hem, çekimli sesleri-de diňe bir weýa iki harp bilen ( 𐎧 , 𐎧 ) görkezilýändigini göz önünde tutmak bilen, bu sözi „Gämük“ ýa „Gämik“ weýa hut „Gämi“ görnüşlerinde-de ýazyp bolýar. Herhalda bu oba adynyň häzirkiki „Gämi“ obasynyň üýtgeşigiräk görnüşidir diýip düşünýäris.

𐎧 𐎧 | 𐎧 𐎧 𐎧 -31

31- *krkysn, kerksn, Karkıçan*: Oba ady (s. 194)

Bu sözi „Kerkişan“ ýa „Kerkiçan“ görnüşlerinde ýazmak bolýar. Bu goşma sözün Birncisiniň „Kerki“digi ap-açyk görünip dur. Ýagny häzirkiki „Kerki“ şol gadymy Part obasynyň adyny saklap otyr.

к к 𐎧 𐎧 -32

32- *kršt*: Oba ady (s. 194)

Bu sözi „Garşyt“ görnüşinde ýazyp bolýar. Ondaky „t“ goşulmasyny aýranymyzda „Garşy“ galýar. Bu söz oba ady hökmünde heniz hem ulanylýar.

у 𐎧 𐎧 -33

33- *kšk (kşr?)*: Oba ady (s. 194)

Bu sözi „Köşk“, „Köşgi“ görnüşlerinde-de ýazyp bolýar. Köşk sözünden gelip-çykan „Köşgi“, Türkmenähera bilen Horasan aralygynda bir türkmen obanyň adydyr. Bu sözün „Guşgy“ sözüne-de ýakynlygy duýulýar.

𐎧 𐎧 𐎧 𐎧 | 𐎧 𐎧 -34

34- *kwydtkn, Kawidatakan*: Oba ady (s. 194)

Bu sözi „Kawidat-akan“ görnüşinde ýazanymyzda, „akan“ sözi açyk görülýär. „Kawidat“ sözünüň hem „Köwata“ sözi bilen belli bir baglansygy bolmagy mümkin. „Akan“ goşulmasy başga-da birnäçe atda gabat gelýär.

у 𐎧 𐎧 𐎧 | 𐎧 𐎧 -35

35- *kwyr(şk), Kaw(i)arşak*: Adam ady (194)

Bu sözi biz „Gawy Äršak“ görnüşinde-de ýazyp bilýäris. Bu goşma sözün birinjisi Gawy (Gowy) sözünüň Türkmen dilinde belli manysy bar, şonuň ýaly hem bu sözi Günbatar Türkmenistanda we Türkmenäherada adam ady hökmünde ulanylýar. Äršak ýa Ärsak bolsa Part döwletiniň düýbünü tutan Sak taýpasynyň baştutanydygy hakynda ýokarda gürrüň edipdik. Gowy Äsarak belli bir lakap ýa-da sylag üçin berilýän dereje bolmagy-da gaty ähtimal.

к 𐎧 𐎧 -36

36- *(k?y/gş) Krt*: Üzümlük ady (194)

Bu sözi belki-de „Gyşkert“ ýa „Guşkert“ görnüşinde ulanylandyr. Herhalda Türkmen dilndäki „kert“ söziniň bardygy belli. Üzümlikleriň köplenç kertlerde, beýigiräk ýerlerde ýerleşýändigini-de göz önünde tutulmalydyr.

ۛ | ۛ ۛ -37

- 37- *mnyk (mnwk?) Manik(?)*: Adam ady (s.196)  
Bu adyň Türkmen oba hem adam ady „Mäne“ bilen gatnaşygy açyk duýulýar.

| ۛ ۛ / ۛ ۛ ۛ -38

- 38- *mar, mry*: Suwk zatlaryň ölçegi, takmynan 15 litr (s.196-7)  
Bu sözi „Mary“ görnüşinde-de ýazyp bolýar. Belki-de bu ölçeg şol döwürde Maryda ulanylyp onuň adyny alandyr. Herhalda bu sözün Marynyň ady bilen baglanygy açykdyr. Şeýle at dakma däbi heniz görülýär, mysal üçin: „Tebriz Meni“ = 3 kile, „Reý Meni“ = 12 kile.

ۛ ۛ ۛ ۛ ۛ ۛ -39

- 39- *mtrdt, Mihirdat*: Adam ady (s. 197)  
Bu sözi „Mitirdat“ görnüşinde-de ýazyp bolýar. Bu at „Myrat“ görnüşinde in ýörgün atlaryň biri hökmünde saklanyp galypdyr diýip düşünýäris.

ۛ ۛ ۛ ۛ ۛ ۛ ۛ -40

- 40- *mtrdtkn, Mihirdatkan*: Mihirdatyňky (of Mihirdat) (s. 197)  
Bu adyň yzyndaky eýelik goşulmanyň Türkmen diliniň grammatikasyna uýýandygy örän gyzyklydyr. Hindi-Ýewropa dillerinde, şol sanda Pars diliniň grammatikasynda bu goşulma ýok, onuň ýerine predloglardan ýa özbaşdak sözlerden peýdalanylýar.

ۛ ۛ | ۛ ۛ ۛ ۛ -41

- 41- *mtrynk, Mihrenak*: Mihriňki (of Mihren) (s. 198)  
Bu ýerde-de eýelik düşümiň goşulmasy edil Türkmen diliniň grammatikasyna deň gelýär.

ۛ | ۛ ۛ -42

- 42- *myk, Mayak*: Adam ady (s. 198)  
Bu söz „Maýa“, „Maýsa“ we „Maýys“ ýaly türkmen atlaryna gabat gelýär.

| ۛ ۛ ۛ ۛ -43

- 43- *p(r) 'y, Fray*: Adam ady (199)  
Bu sözün dogry ýazuwy, görülişi ýaly „Paraý“ (Par-Aý). Nusay tekstinde „Par“ bilen başlanýan birnäçe ynsan hem ýer-ýurt atlary bar. Gyzykly bolmagynda ýerleşýän „Parawbibi“ bilen bu adyň arasynda belli bir baglanty bolmagy-da gaty ähtimaldyr.

N ۛ ۛ ۛ ۛ -44

- 44- *prdh, Fradah*: Adam ady (s. 199)  
Bu adyň dogry ýazuwy „Pardah“ bolup, „Par“ we „Dah“ sözlerinden ýüze çykan bolmaly. Ýokarda görşümüz ýaly „Parn“ we „Dah“ Part döwletini guran iki sany esasy Sak taýpasy bolupdyr. Bilşimiz ýaly taýpa adyny adam ady üçin ulanmak bizde heniz hem dowam edýän däpdur.

45- *prdh(k)*: Üzümlük ady (199)

Bu sözüň dogry ýazuwy „Pardah“ (Pardag) we dag eteginde ýerleşen üzümligiň ady bolmaly diňip düşünýärim. Köpetdaga gadym zaman „Partaw“ diýilendigi hakynda ýokarda gürrüň edipdik.

ɸ | ɹ ɸ ɳ -46

46- *prdyz, Pardez*, „Paradise“: Belli bir üzümligiň ady (s. 199)

Bu sözi „Pardüz“ ýazmak has dogry hem manylydyr. „Pardag“ we „Pardüz“ atlary, biri dag eteginde, beýlekisi bolsa garşysyndaky düzde ýerleşen iki sany üzümlügi hakyda getirýär. Ýewropa dillerinde jennet manysynda ulanylýan „Paradis“ sözi ýokardaky söz bilen gatnaşygy barmyka?.

ɸ N ɸ ɳ -47

47- *prht, Farahat*: Adam ady (s. 199)

Türkmen dilinde giňden ulanylýan „Parahat“ sözi, Arap sözi bolan „Färagät“dan gelip-çykandyr diňip çak edilýärdi. Emma görşümüz ýaly ol has irki Part döwründen galan soz bolmaly. Belki-de şol döwürlerde Arami dilinden Part diline girendir ýa tersine.

ɸ ɸ ɸ N ɸ ɳ -48

48- *prhtk(n?)*, *Frahatakan*: Belli bir çokunagyň (ybadathananyň) ady (s. 199)

Bu adyň has dogryrak ýazylymagy „Parahatakan“ bolmaly.

ɸ ɸ ( ɹ ) ɳ -49

49- *prk(pdk?)*: Belli bir ýurduň bir bölegi ýa-da depeligiň belli bir katigoriýasy (s. 199)

Bu sözi „Parak“ belki-de „Par-ak“ görnüşlerinde-de, Part ýazuwynda „r“ we „d“ harplarynyň (arap elipbiýinde bolşy ýaly) örän meňzeşdigini göz önünde tutmak bilen belki „pudak“ görnüşinde-de ýazyp bileris diňip düşünýärim.

ɸ ɸ ɸ ɸ ɳ -50

50- *prnbg, Farnbag*: Adam ady (199)

Bu sözüň has dogrysynyň „Parnbeg“ şekli boljakdygy ap-açyk görünip duwr. Atlaryň söňundaky „n“ we „t“ goşulmalarynyň gadym wagtda köplük alamaty, ýagny „lar“ ýerine ulanylandygy hakynda ýokarda durup gecipdik. Netijede bu söz „Parlar begi“ diýen manyny aňlatýar. Bu ýerde „Beg“ sözüniň has gadymy döwürlerde „Taňry“ manyda-da ulanylandygyny ýatladyp geçýäris. Meselem gadymy Türk mifologiýalarynda „Baý ülken Tňry“nyň ady geçýär. Ähli türki halklarda „Beg“, „Beý“ we „Baý“ görnüşlerde giňden ulanylyp gelen bu söz, şol döwürlerde Ahmenitleriň dilinde geçip Eýrandaky Bistun ýazuwlarynda hem yz galdyrypdyr.

ɸ N ɸ ɸ ɳ -51

51- *prnhw, Farnahw*: Adam ady (199)

Bu sözde-de „Par“ we „Parn“ sözi bar. Bu söz Gyzylyarbadyň töwereginiňki „Paraw“ obasy we „Parawbibi“ bilen baglanşygy bellidir.

ɸ ɸ ɸ ɸ ɳ -52

52- *prşkn (pdşkn?)*, *Fraşakan*: Oba ady (199)

Bu sözüň dogrysy „Parşakan“ bolmaly sebäbi Part ýazuwynda diňe „p“ harpy bar we „f“ harpy ýok. Bu adyň düzüminde-de „akan“ goşulmasy duýulýar, bu bolsa köplenç akar

suwlaryň ýakasynda ýerleşän oba atlary üçin adatz ýagdaýdyr. Türkmentsährada „Porsakan“ obasynyň barlygy-da üns bererlikdir.

ﻛ ﺭ ﺋ -53

53- *prt, Frat*: Adam ady (s. 199)

Bu sözi „Part“ we „Parat“ (belki-de Par-a:t) görnüşlerinde-de ýazmak bolýar.

ﻱ ﺗ ﺗ ( ﺗ ) ﺭ ﺋ -54

54- *prwşy, Frawaşi (?)*: Ýurt ady (s. 199)

Part ýazuwynda „w“ we „b“ seslerini bir harpda ( ﺗ ) weýa örän birbirine meňzeş harplarda ( ﺗ , ﺗ ) görkezilendigini hem-de bu ýazuwda „f“ harpynyň ýoklygyny göz önünde tutmak bilen biz bu sözi „Parbaşy“ weýa „Parabşy“ görnüşlerinde ýazanymyzda asyl nusgasyna has ýakynrak bolýar hem-de belli manylary aňladýar.

ﻱ ﻛ ﺗ ﺗ ﺭ ﺋ -55

55- *p(rwt)k(?), Frotak(?)*: Adam ady (s. 199)

Bu ady „Parawtak“ belki-de „Parawdag“ görnüşinde-de ýazyp bileris. Onuň „Parawbibi“ adyna çalyň etmegi üns bererlikdir.

ﻛ ﻱ ﺋ ﺋ ﺋ ﺋ ﺋ ﺋ -56

56- *pryptykn, prytkn Friyapatikan*: Friyapatdan, Friyapadyň (s. 200)

Bu sözü „Parýaptykan“ ýa „Parýaptkyň“ görnüşlerinde ýazylsa asyl nusgasyna has ýakyn bolýar. Bu sözde iki sany manyly aýratynlyk ünsi çekýär: Birinjiden onda „Parýap“ ýa „Parap“ sözünüň barlygy, ikinjiden bolsa onda çykyş weýa eýelik düşümleriň edil Türkmen diliniň grammerinde bolşy ýaly yzyna goşulmalar goşulup beýan edilipdir. Hindi-Ýewropa dillerinde bolsa, ýokarda-da belläp geçişimiz ýaly, bu düşümler predloglar bilen beýan edilýär. Bu ýerde, Özbeklerde Amyderýanyň adyna „Parderýa“ diýilýändigini-de ýatladyp geçýäris.

ﻱ ﺋ ﺋ ﺋ ﺋ ﺋ ﺋ -57

57- *ptbzyk, patbazik*: Salgyt almak üçin bellenen hil, üzümlik kategoriýasy (s. 201)

Bu goşma sözüň iki sany „pat“ we „bazyk ýa bozuk“ sözünden emele gelen bolmaly. Belki-de hasylyň hili örän pes bolany üçin „bary bozuk“ diýen ýaly manysy bolandyr. Herhalda bu sözüň ikinji bölümi „bozuk“ sözüne gaty ýakyn. Ýokarda-da ýeriň hili hakynda „uzbary“ sözünüň; bary uz, bary oňat diýen ýaly manysy bolmak ätimalyny öňe sürüpdik. Netijede bu iki söz hil belleýji gapmagarşy söz bolan bolmagy gaty ähtimaldyr diýip düşünýäris.

ﻛ ﻱ ﺋ -58

58- *skn, Sakan*: Oba we ýurt ady (s. 202)

Bu sözüň zyndaky „an“ goşulmasy gadymy Türk hem käbir beýleki dillerde köplük goşulmasy „lar, ler“ ýerine ulanylandygyny göz önünde tutsak „Saklar“ diýen manyny aňladýar. Sakar obasynyň ady-da şu söz bilen bir kökden ligi ap-açyk görülip duwr. Belki-de gadymy ady Sakan bolup wagtyň geçmegi bilen diliň üýtgeме kadalaryna görä „n“ sesi „r“ sesinde öwritelendir.

ﻛ ﺋ ﺋ ﻱ ﺋ -59

59- *skpyr*: Adam ady (s. 203)

Bu sözi „Sakpir“ görnüşinde ýazyp bileris, ýagny Saklaryň piri we keramatly adamy manysynda. Şugün hem türkmenlerde Pir sözünden köp atlar goýulýar: Pirem, Pirli, Pirguly ýaly. Türkmenährada Daz obalarynyň biriniň adynyň „Pirebaş“ bolmagy-da üns bererlikdir diňip düşüňärin.

ﻧ ﻱ ﻧ ﻧ - 60

60- *spyr, Spir(?)*: Adam ady (203)

Bu ady „Sabyr“ we „Sapar“ görnüşlerinde-de ýazmak mümkin. Bu sözleriň „Säfar“ (ýolagçylyk) we „Säbr“ (Sabyr) ýaly Arap sözlerinden gelip-çykanlygy kabu edilýärdi. Emma olaryň has gadymy döwürlerden bäri at hökmünde ulanylýp gelendigi, belki-de başga manylary hem bolan bolmagy mümkin. Sebäbi kä Sak han-begleriniň we şlarynyň adynda-da „Sapar“ sözi görülýär. Şonuň ýaly hem örän gadymy döwürde ýaşan we şu gün hem Azerbeýjan milletiniň etnik düzümünde „Sabir“ taýpasy bar.

(? ﻧ ﻧ) ﻧ ﻧ - 61

61- *sr(şk?), Sariçak*: Adan ady (s. 203)

Bu söz türkmenlerde ulanylýan „Saryja“ adyny ýañsytýar. Herhalda bu adyň düzüminde „Sary“ sözi görünip dur. Bizde-de „Sary“ sözi ýekelikde hem-de başga goşulmalar artdyrylyp at hökmünde köp ulanylýar. Umuman Sary, gök, mawy, gyzyl ýaly boýa atlaryny adam ady hökmünde-de ulanmak gadymdan gelýn däpdir.

ﻧ ﻧ ﻱ ﻧ ﻱ ﻧ - 62

62- *symykn, symkn, Semikan(?)*: Üzümlük ady (204)

Bu at Özbekistandaky „Semengan“ we Türkmenähra bilen Horasan aralygyndaky „Symylgan“ ýurt atlaryny ýañsytýar.

ﻧ ﻧ ﻧ ﻧ ﻧ / ﻧ ﻧ ﻧ ﻧ - 63

63- *şşnk, şş'nk, Çaçanak*: Oba ady (204)

Eger-de bu oba ady alymlaryň ýorумы ýaly „Çaçanak“ şeklinde göz önüne getirsek, onda häzirki „Çäçe“ obasynyň ady ap-açyk görünip duwr.

ﻧ ﻧ ﻱ ﻧ - 64

64- *şyrk, Şirak*: Adam ady (s. 204)

Bu söz Ahamenid Eýran basybalyjy goşununy aldap garagumuň suwsuz çöllerine äkidip heläk etmek bilen ýuwrdy goran Saklaryň gahryman çopany „Syrak“yň adyna gabat gelýär. Şonuň ýaly-da bu at Türkmenistanda ýaşayşan „Şaraklar“ tiresiniň adyny hem ýañsytýar.

ﻧ ﻧ ﻧ ﻧ - 65

65- *t ħmk, Ta ħmak*: Adam ady (s. 204)

Bu söz Türkmen dilindäki „Tokmak“ sözüne gabat gelýär. Bilşimiz ýaly bizde „Gylyç“, „Galkan“, „Palta“ ýaly gurallary adam ady üçin hem ulanylýar. Beliki bu at hem şeýle döp esasynda „Tokmak“ sözüniň adam ady üçin ulanylmagydyr.

ﻧ ﻧ ﻧ ﻧ ﻧ - 66

66- *trşpk, tirşfak*: Turşan çakyr, sirke (s. 204)

Bu sözün „turşy“, „türşek“ ýaly sözler bilen bir kökdenligi ap-açyk duýulýp duwr.

ﻱ ﻧ ﻱ ﻧ - 67

67- *tyry, Tir: 13-nji günüň ady (s. 204)*  
Bu at „diri“ sözüne gabat gelýär. Diri söz Sumer dilinde „ti“ we gadymy türkçede bolsa „tir“, „tiri“ we „tirig“ görnüşlerinde bar.

ח כ | פ | מ -68

68- *tyrybm, tyrbm, Tir(i)bam: Adam ady (s. 204)*  
Bu atda-da „diri“ sözi bar.

ח מ ז ה ל כ -69

69- *w'sdtk, Wasdatak (?): Adam ady (s. 205)*  
Bu adyň başynda „Was“ sözi bar, belki-de „Wasly“ ýa-da şoňa meňzeş manyny aňladandyr.

ח ל ח נ ל כ -70

70- *(wh)kn(t), Wahkant: Oba ady (s. 205)*  
Bu sözi „Waskent“ görnüşinde-de ýazmak mümkindir. Bu sözün düzüminde Türk diline degişli „Kent“ sözünüň bolmagy örän manylydyr, Taşkent, Semerkant, Çimkent... ýaly.

ח ז פ כ -71

71- *wrşk, Warçak: Adam ady (s. 205)*  
Bu ada ýakyn, Türkiýede „Warsak“ Owganystanyň türkmen welaýetinde „Marçak“ ýaly ýurt atlary bar. „Warra“ Türkmen adam ay-da bar.

ח | כ -72

72- *wys, Wes: Adam ady (s. 206)*  
„Weýs“ Türkmenlerde giňden ulanylýan atlardan bolup, beýleki birnäçe atlar ýaly bu at hem Part döwründen galan bolmaly. Başga dillere terjime edilen „Weýs-Ramin“ dessanynyň hem Part döwründen galandygy hakynda çaklamanyň hem dogrylygyny bu Part ady subut edýär.

ח | נ | -73

73- *y hyt, yhyt nidat (?): Ýygnamak, üýşürmek (s. 207)*  
Bu sözi „ýygyt“ görnüşünde ýazanymyzda „ýygmak“ we „ýygnamak“ sözlerine gabat gelýär, onuň „ýyg“ sözünden gelip-çykan bolmagy mümkindir.

כ ה מ | -74

74- *ytlw: Uzaklaşdyrmak (s. 207)*  
Bu sözi „itlw“ görnüşinde-de ýazyp bilýäris we onuň „it“ (itmek, itermek) sözünden gelip-çykandygy ap-açyk duýulýar.

B. Gerey, Berlin 14/02/2010

ח כ ז פ ז ח נ ח ה ח ל ח פ ח ז ח כ | ח ,  
q t h  
|

**Parthian Economic Dokument  
From Nisa (Nusay)  
Text I, ...**

**By  
I.M. Diakonof And V. A. Livshits  
Edited by  
D.N. Mackenzie, A.N. Bader  
And  
N. Sims – Williams  
1977-2001**

**London**

**Nusaýdan Tapylan  
Part (Parfiýa) Ekonomik Dkumentleri  
(Okalyp Terjime Edilen Tekstler)**



**Parthian Economic Dokument  
From Nisa (Nusay)  
Text I, ...**

**Glossary**

**By  
I.M. Diakonof And V. A. Livshits  
Edited by  
D.N. Mackenzie, A.N. Bader And N. Sims – Williams  
1977-2001**

**London**

**Nusaýdan Tapylan  
Part (Parfiýa) Ekonomik Dokumentleiniň  
Sözlügi**